Avslutande kommentarer

Av ledarskribenten MARIA ABRAHAMSSON

Innan jag går in på någon form av summering vill jag ta upp en fråga som märkligt nog knappast alls har debatterats fastän temat för symposiet tar sikte på domstolarna och domarna i en föränderlig värld.

Jag tycker att man mera skulle ha betonat att ordinarie domare till skillnad från i princip alla andra yrkesgrupper har en i grundlagen garanterad rätt att behålla jobbet och därmed unika möjligheter att bråka och efterlysa lagstiftning, alternativt agera bromskloss när politiker försöker driva igenom mindre lyckad lagstiftning. I vissa fall så illa genomtänkt att rättssäkerheten hotas.

Jag skulle alltså önska att just ordinarie domare gjorde bättre och flitigare bruk av sitt grundlagsskydd när viktiga rättsprinciper står på spel. Särskilt som man inte kan lita på att myndighetschefer eller tjänstemännen i regeringskansliet gör det, beroende av regeringens välvilja som de ju i regel är. Man kan t.o.m. påstå att de ordinarie domarna genom sin unika anställningstrygghet har ett särskilt ansvar för att i den offentliga debatten föra fram sanningar som är obekväma för makthavarna.

Ett färskt exempel på sådant tyvärr alltför sällsynt domarkurage är hovrättslagman Staffan Levéns uppsträckning av justitieminister Thomas Bodström i Göteborgs-Posten den 7 november 2003.

I ett fåfängt försök att lugna den i höstas upprörda opinionen efter Svea hovrätts friande dom i det s.k. Tumbamålet (där åklagaren inte lyckades bevisa att tre yngre män sexuellt utnyttjat en betydligt äldre och kraftigt berusad kvinna, varpå männen frikändes) hävdade justitieministern att kvinnors sexualvanor inte får efterfrågas i en rättssal.

Men Bodströms påstående var okunnigt och felaktigt. Staffan Levén påpekade med rätta att domstolen i vissa fall behöver kunna bilda sig en uppfattning om en persons sexualvanor och att det redan finns klara riksdagsuttalanden som säger att omständigheter före ett sexuellt övergrepp kan ha betydelse för bedömningen av gärningsmannens uppsåt, och därmed också för både skuldfrågan och brottspåföljden.

Ett par dagar senare (GP 11/11) gjorde Bodström i varje fall en ”halv pudel” och nu hette det att en försvarsadvokat kan behöva ställa närgångna frågor till kvinnor för att på så sätt kunna utreda deras trovärdighet. Och den möjligheten lär dessbättre finnas kvar även i den aviserade urvattningen av våldtäktsparagrafen.

På Svensk Juriststämma nyligen deltog jag i det s.k. perukseminariet. Spörsmålet gällde om domarna har vuxit ur sina peruker och nu tar sig större tolkningsutrymme än tidigare.

Justitiekansler Göran Lambertz, som var en av panelpratarna, resonerade då om vilka domare vi egentligen vill ha. Om jag minns rätt konstaterade JK att vi vill ha domare som kan lagen, är ödmjuka, auktoritativa och respektingivande. Och att det är viktigare att domaren är en klok person än en skicklig jurist.

Jag håller med om allt detta, men frågan är om Göran håller med mig när jag säger att det i domarrollen framför allt bör ligga att försvara principerna om rättssäkerhet och objektivitet i rättsprocessen? Och att reagera när dessa rättigheter kränks även när det sker genom tokiga beslut eller uttalanden från regering och riksdag. I denna handlingsplikt ligger enligt min mening att domarna aktivt bör argumentera mot exempelvis sådana vanföreställningar som att domarkåren i ett mångkulturellt samhälle som Sverige måste bestå av fler domare med någon viss etnisk eller annan bakgrund.

Till skillnad från Hans Regner, som nyligen har utrett hur den nya domarutbildningen ska se ut, anser inte jag att det bör vara en merit för domare att vara födda i utlandet, komma från en viss samhällsgrupp eller vara av ett visst kön. Regeringsformen känner ingen annan bedömningsgrund än förtjänst och skicklighet, och det skadar inte att de enligt grundlagen oavsättliga domarna då och då påminner regeringen om den saken.

Som vi var inne på i går är det givetvis ändå eftersträvansvärt att rättsväsendet någorlunda avspeglar samhället i stort. Men detta goda får inte framtvingas genom otillåten diskriminering när offentliga tjänster ska tillsättas. Återigen menar jag att en oavsättlig domare, åtminstone en som inte har någon ambition att bli befordrad till en högre befattning, borde ha sagt ifrån när exempelvis statsrådet Mona Sahlin på Pridefestivalen häromåret talade om att det behövs fler gaypoliser som utreder brott mot personer som är homosexuella. Drar man ut den tanken i sin förlängning landar man i att alla som arbetar inom rättsväsendet också måste deklarera sin sexuella läggning. Vill vi ha ett sådant samhälle?

Härefter några spridda kommentarer till vad som sagts på symposiet.

Professor Per Henrik Lindblom konstaterade i sitt anförande att både domstolarnas och mediernas makt verkar ha ökat, och undrade om detta var möjligt eller om det hela är ett nollsummespel.

På denna intressanta fråga har vi inte fått något svar. För min del är saken klar. Det handlar om ett nollsummespel, där ett i princip givet mått makt fördelas i olika proportioner mellan vad Lindblom kallar ”maktens olympiska ringar”: riksdagen, regeringen, domstolarna, medierna och marknaden.

Till dessa fem ”ringar” skulle jag vilja lägga en sjätte; de utomparlamentariska grupperna, inte minst i form av attackister av olika slag.

Det är väl ganska uppenbart att attackmedlemmar, djur- och miljörättsaktivister med flera, har tillåtits få mer makt i samhället och att

detta har försvagat den representativa demokratin. I det rättsliga efterspelet med anledning av kravallerna under EU-toppmötet i Göteborg i juni 2001 verkar dessvärre även domstolarna ha känt sig tvingade att ta särskild hänsyn till dessa grupper. Måtte jag ha fel!

Europadomstolens Elisabet Fura-Sandström pekade på behovet av att domare tar intryck av varandra över nationsgränserna. Att så sker är förstås viktigt. Min fundering är om man möjligen skulle kunna stimulera framväxten av detta utbyte ytterligare genom att skapa en europeisk domarakademi?

Hans-Gunnar Axberger ondgjorde sig över att ekonomismen har fått fäste även i mediebranschen, med konsekvensen att det skulle ha blivit allt svårare för journalister att skriva nyanserat och bra i rättsliga frågor.

Axberger har förvisso rätt, men någon enkel lösning på problemet finns knappast. Bristen på pengar är något som mediebranschen delar med snart sagt all annan verksamhet. Och värre lär det bli om Sverige inte får fart på tillväxten. Inte minst på den punkten finns ett samband mellan juridiken och politiken.

Sedan ifrågasatte Hans-Gunnar ifall tidningen Metro kan anses tillhöra den fjärde statsmakten? Mitt svar på den frågan måste tyvärr bli ja.

Professorn i statsvetenskap, Daniel Tarschys, hade mest gott att säga om det liggande konventsförslaget till ny EU-grundlag. Men samtidigt varnade han för att den nationella beredningsprocessen i riksdagen kan få stryka på foten när lagstiftningsmakten på EU-nivån vältras över på regeringen. Trots detta menade Tarschys att Sverige gör klokt i att inte bromsa utvecklingen mot mer överstatlighet i EU.

Själv är jag en allmänt EU-positiv medborgare men är ändå närmast tacksam för att det framstressade, elitistiska och framför allt inte demokratiskt framtagna konventsförslaget havererade vid det italienska ordförandeskapets toppmöte i Bryssel strax före jul.

Per Cramér inledde gårdagens övning med att undra vilka konsekvenserna blir för svenska domstolar med en ny EU-konstitution. Jag avslutar med att fråga samma sak. Såvitt jag förstår innebär utkastet bl.a. att EG-domstolens roll som författningsdomstol stärks genom att den ges behörighet att avgöra kompetensfördelningen mellan EU och medlemsstaterna, och att säkerställa skyddet för de mänskliga fri- och rättigheterna.

Visserligen har väl domstolen redan i dag delvis båda dessa behörigheter, men de förstärks i konstitutionsförslaget med följden att exempelvis nationell lagstiftning även på politiskt laddade områden, t.ex. sociallagstiftningen, kan komma att underkännas av EG-domstolen i högre utsträckning än i dag. Begriper svenska politiker som har uttalat sig för konventet att detta blir konsekvensen? Är de verkligen beredda att på så sätt överlåta mera av den nationella makten till EU? Och vad betyder exempelvis konventets förslag att harmonisera

vad som ska vara tillåten bevisning, i ett läge när alla medlemsstater inte har fri bevisprövning?

Dessa nötter är kanske något för nästa års Häringesymposium att knäcka.

I detta häfte (s. 205–332) har medverkat

Hans Eklund, universitetslektor vid Uppsala universitet
Per Henrik Lindblom, professor i processrätt vid Uppsala universitet
Elisabet Fura-Sandström, domare i Europadomstolen
Hans-Gunnar Axberger, professor i medierätt vid Stockholms universitet
Barbro Thorblad, lagman i Malmö tingsrätt
Göran Magnusson, riksdagsledamot
Daniel Tarschys, professor vid Stockholms universitet
Marianne Eliason, regeringsråd
Jes Bjarup, professor i allmän rättslära vid Stockholms universitet
Anna-Karin Lundin, justitieombudsman
Hans Regner, f.d. justitiekansler
Stefan Strömberg, generaldirektör, Domstolsverket
Anne Ramberg, advokat, generalsekreterare i Sveriges Advokatsamfund
Petra Lundh, hovrättsråd i Svea hovrätt
Fredrik Wersäll, justitieråd
Maria Abrahamsson, ledarskribent, Svenska Dagbladet